

**ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-ФІЗІОЛОГ
ІВАН РОМАНОВИЧ ТАРХАНОВ
(1846—1908)**

Р. Я. Бенюмов і К. О. Лисенко

В цьому році радянська громадськість відзначає 50-річчя з дня смерті талановитого російського фізіолога І. Р. Тарханова.

Іван Романович народився в м. Тіфлісі. Він походить із старовинного грузинського роду, з якого у свій час вийшов видатний грузинський полководець Георгій Саакадзе. За талановите керівництво численними військовими походами Георгій Саакадзе був прозваний «Великий Моураві», що означає — великий правитель. Ім'я Моураві часто зустрічається в літературі як доповнення до прізвища Тарханова. Тарханішвілі і Тархан-Моуравов — такі різні прізвища Тарханова в російській, грузинській і зарубіжній літературі.

І. Р. Тарханов народився і виховувався в роки значного піднесення передової громадської думки в Росії, коли володарями дум прогресивної російської інтелігенції були революціонери-демократи Герцен, Белінський, Чернишевський, Добролюбов, Писарев, Некрасов. Боротьба проти царизму і жорстокого кріпосництва, за політичну свободу і визволення від економічного гніту охопила все передове російське суспільство і знайшла відображення в усіх галузях його діяльності, в тому числі в культурі і науці.

Передовий громадський рух в Росії благотворно впливав і на розвиток прогресивної думки в Грузії. Починаючи з другої половини

XIX ст. тут розвивається діяльність грузинської групи шестидесятників, які приєдналися до російської культури, до російського громадського руху і черпали в них життєдайне джерело для своєї діяльності. Ця група називалася «Тергдалеулі», тобто ті, що спробували води Терєка¹. Серед передової грузинської інтелігенції, очолюваної відомим грузинським громадським діячем Іллею Чавчавадзе, великого поширення набули національно-визвольні ідеї. В особі кращих представників російського передового суспільства грузинська інтелігенція мала надійну опору і вірних друзів. Багато представників грузинської інтелігенції в ці роки приїздили в Росію, здобували вищу освіту, і, приєднавшись до джерел російської культури, як правило, залишалися там працювати.

Так зробив і І. Р. Тарханов. Ще 16-річним юнаком він приїхав у Петербург, де закінчив класичну гімназію, а в 1863 р. вступив до університету. За виступ, в якому він засуджував адміністрацію університету і поліцейську сваволю у вищій школі, 9 квітня 1864 р. Тарханов був виключений з Петербурзького університету. Для продовження навчання він змушений був перейти в Петербурзьку військово-медичну академію, де кафедру фізіології очолював І. М. Сеченов. Тарханов блискуче закінчив академію у 1869 р. і як один з кращих її випускників був занесений на золоту дошку і залишений при академії для підготовки до наукової діяльності.

В 1870 р. він успішно захистив дисертацію і дістав вчений ступінь доктора медицини. Перші роки Тарханов працював при фізіологічному кабінеті академії, на базі якого виконав ряд досліджень, в тому числі — «До фізіології термічних рефлексів», «Про іннервацію селезінки», «Про вплив тепла і холоду на серцеві затримуючі центри блукаючого нерва».

В 1872 р. Тарханов був відряджений за кордон, де відвідував фізіологічні лабораторії найвидатніших учених-фізіологів того часу: Гоппе-Зейлера, Реклінгаузена, Клода Бернара, Ранв'є, Марєя та ін. В цих лабораторіях Тарханов вивчав питання, які найбільше його цікавили. Результатом проведених у закордонних лабораторіях дослідів був ряд цінних праць про іннервацію судин, про скоротливі елементи капілярів, про вплив кураре на кров і лімфу, про вплив згущеного повітря на клітинні елементи, про переміжну подразливість обох блукаючих нервів і про вплив їх на серце, про красильну речовину жовчі та ін.

І. Р. Тарханова заслужено вважають основоположником вчення про утворення жовчних пігментів². На основі проведених дослідів він вперше неспростовно довів утворення жовчних пігментів з гемоглобіну не лише в печінці, як твердили деякі фізіологи, а також у системі клітин, які є в інших органах. Результати оригінальних за задумом дослідів Тарханова були зустрінуті деякими фізіологами стримано (Науїн, Мінківський). Науїн довго намагався заперечувати дані Тарханова. Але ці дані витримали випробування часом, і тепер основна роль гемоглобіну в утворенні жовчних пігментів не викликає найменшого сумніву.

Паралельно з науково-дослідною діяльністю Тарханов веде і педагогічну роботу. В 1875 р. він читає курс фізіології в Медико-хірургіч-

¹ А. Барамидзе, Ш. Радиани, Б. Жгенти, История грузинской литературы.

² А. М. Чарный, С. Э. Красовицкая, И. Р. Тарханов — основоположник учения об образовании желчных пигментов, Архив патологии, т. 14, 1952.

ній академії я
уже ординарн
жорстокої ре
викладацьку д
менш активної
вою, яка вима
численних пер
переборювати
Менделєєв, Бо

Численні
товариствах, з
великим успіх
вані окремими
зокрема, в «В
ния», «Слове
нии» та ін.

І. Р. Тарха
з професорами
вищих жіночих

Разом з т
вольним рухом
ської націонал
сприяє відкрит

Тарханов —
іноземними мо
ними даними р
рів — Ранв'є, І
та ін. Але най
ність Тарханов
вчителя — гені
сприйняв шире
використовував
чити у західноє
на чітких мате
лістичні концеп
пе-Зейлер, Кло
ритет і безперер
нях у дискусію
чим самостійні

Безпосеред
сійський фізіоло
зазначав, що н
витися на захід
дити істину. До
Іван Романови
науки. Він добр
перименти відз

В 1896 р., т
ня, коли тільки
вальних цілей,
проміння на це
згодом були ви
і рентгенотерап
у жаби різко зн

ній академії як приват-доцент, а в 1877 р., тобто у віці 31 року, він уже ординарний професор фізіології в цій академії. Поеднувати в роки жорстокої реакції і переслідування всякої передової думки велику викладацьку діяльність з різноманітними науковими дослідженнями і не менш активною громадською діяльністю було справді нелегкою справою, яка вимагала величезної енергії і наполегливості для подолання численних перешкод, які ставив царський уряд і які спроможні були переборювати лише такі велетні російської науки, як Сеченов, Павлов, Менделєєв, Боткін, Мечников, Ковалевський та ін.

Численні лекції і доповіді, які Тарханов читав у різних наукових товариствах, збирали багатолюдні аудиторії і незмінно проходили з великим успіхом. Численні публічні лекції Тарханова були опубліковані окремими виданнями або у вигляді статей в наукових журналах, зокрема, в «Вестнике Европы», «Вестнике и библиотеке самообразования», «Слове», «Журнале журналов и энциклопедическом обозрении» та ін.

І. Р. Тарханов виступає як поборник медичної освіти жінок. Разом з професорами Рудневим і Бородіним він бере участь в організації вищих жіночих курсів у Петербурзі.

Разом з тим він тісно зв'язаний з грузинським національно-визвольним рухом. Активно борючись за розвиток прогресивної грузинської національної культури, він разом з Чавчавадзе і Ніколадзе сприяє відкриттю університету в м. Тбілісі.

Тарханов — людина великої ерудиції, він чудово володіє кількома іноземними мовами. Він переклав на російську мову і доповнив власними даними ряд підручників і посібників з фізіології іноземних авторів — Ранв'є, Клода Бернара, Евальда, Розенталя, Прейера, Фостера та ін. Але найбільшої уваги заслуговує оригінальна наукова діяльність Тарханова. Він є автором понад 200 наукових праць. Від свого вчителя — геніального російського фізіолога І. М. Сеченова Тарханов сприйняв широту наукової думки. За прикладом Сеченова Тарханов використовував усе краще, усе прогресивне, що можна було запозичити у західноєвропейських учених, але при цьому незмінно залишався на чітких матеріалістичних позиціях. Він засуджував окремі ідеалістичні концепції таких західноєвропейських учених, як Гольц, Гоппе-Зейлер, Клод Бернар. Незважаючи на їх уявний непохитний авторитет і безперечні наукові заслуги, він вступав з ними в деяких питаннях у дискусію і рішуче заперечував їх хибні положення, виявляючи цим самостійність і незалежність своїх поглядів.

Безпосередній університетський керівник Тарханова видатний російський фізіолог проф. Ф. В. Овсянніков у своїх лекціях систематично зазначав, що наближається час, коли російські вчені перестануть дивитися на західноєвропейських як на оракулів, єдино здатних знаходити істину. Достойний учень І. М. Сеченова і Ф. В. Овсяннікова — Іван Романович Тарханов був яскравим представником російської науки. Він добре володів майстерністю дослідника. Його численні експерименти відзначалися послідовністю і цілеспрямованістю.

В 1896 р., тобто через рік після відкриття рентгенівського проміння, коли тільки зароджувалась думка про їх використання для лікувальних цілей, Тарханов, вивчивши в ряді дослідів дію рентгенівського проміння на центральну нервову систему, зробив цікаві висновки, які згодом були використані при розробці проблем рентгенодіагностики і рентгенотерапії. Тарханов установив, що під впливом x -проміння у жаби різко знижуються, а інколи і зовсім зникають кислотні рефлек-

пестидесятників, то громадського діяльності. Ця мали води Теревованої відомим великого поширених представтелігенція мала грузинської інтелекту, і, приєдналишалися там

ом він приїхав вступив до універсірацію універсі864 р. Тарханов я продовження військово-медичченев. Тарханов іх її випускників демії для підго-

вчений ступінь і фізіологічному ідженнь, в тому ннервацію селеючі центри блу-

де відвідував фігів того часу: е, Марєя та ін. найбільше його лабораторіях дослідіскоротливі еледро вплив згущездразливість обох сильну речовину

ожником вчення ених дослідів він тів з гемоглобіну акож у системі них за задумом тогами стримано перечувати дані м, і тепер основне викликає най-

анов веде і педа- Медико-хірургіч-

История грузинской

нов — основоположник 14, 1952.

си, що зниження подразливості під впливом x -проміння може сприяти боротьбі із судорогами, які виникають при застосуванні стрихніну. Тарханов висловив думку про те, що вплив x -проміння пояснюється тонкими хімічними змінами, зумовленими лабільністю мозкової речовини. Тарханов разом з Кулябко провів досліди із заплідненою ікрою міноги і встановив згубну дію x -проміння на клітини зародків: після опромінення жодної міноги не розвинулось. Проведені досліди не виявили впливу x -проміння на діяльність серця, миготливого епітелію і кровеносних судин. В статті «Рентгенотерапія через вплив на нервову систему» (1950) М. І. Неменов стверджує, що академік Тарханов був першим, хто звернув увагу на роль нервової системи при застосуванні рентгенівського проміння. На це вказують також А. П. Єгоров, В. В. Бочкарьов у монографії «Кровотворення та імунізуюча радіація» (1950).

Чимале значення мають дослідження І. Р. Тарханова з електрофізіології. В 1889 р. вийшла його праця «О гальванических явлениях в коже человека». Вона зробила певний вплив на дослідження таких видатних вітчизняних фізіологів, як В. Ю. Чаговець, який в роботі «Про шкірні струми ссавців» часто посилається на Тарханова, і В. І. Вартанов, який також посилається на Тарханова в роботі «Гальванічні явища в шкірі жаби» (1892).

Могилевський (1952) в журналі «Врачебное дело» встановлює пріоритет Тарханова у вивченні властивостей адреналіну.

Продовженням спостережень І. М. Сеченова «Про електричне і хімічне подразнення спинномозкових нервів жаби», опублікованих у 1868 р., є робота Тарханова «Про підсумування ударів постійного та індукційного струмів, що падають на чутливий нерв жаби». Сеченов дослідив вплив постійного струму, Тарханов порівняв його дію з дією індукційного струму і встановив зміни, які відбуваються при різних умовах на нормальних і обезглавлених жабах.

Інтерес становить його дисертація на ступінь доктора медицини «Über die Wirkung der Erwärmung, resp., Erkaëtung auf die sensiblen Nerven, das Hirn und Rückenmark der Frosches».

Ця дисертація була продовженням студентських робіт, в яких Тарханов на основі дослідів над жабами встановив вплив температури на ступінь подразнення сідничного нерва. Він показав у цій роботі гальмуючу дію знекровлення на рефлекси і можливість відновлення втрачених функцій і життя тварини при введенні 0,5—1%-ного розчину кухонної солі в судини жаби, яка вже втратила подразливість. На II з'їзді російських природознавців, який відбувся у Москві в 1870 р., Тарханов виступив з доповіддю про вплив тепла і холоду на чутливий нерв жаби. Доповідь являла собою узагальнення його численних наукових досліджень з цього питання.

А. Н. Філатов у 1944 р. писав: «Перші експериментальні досліді про вплив на організм вливання сольових розчинів були проведені в 1869 р. Тарханішвілі у нас, в Росії, і Конгеймом у Німеччині. Незалежно один від одного ці автори користувались однаковою методикою і одержали однакові результати»¹.

Ще в ранні роки своєї діяльності Тарханов, працюючи під керівництвом І. М. Сеченова, розробляє такі питання, як перемінна робота півкуль мозку, сумація нервових подразнень і здатність фізіологічного розчину відновлювати згасаючі функції організму.

¹ А. Н. Філатов, Кровозамещающие растворы, их приготовление и применение, М., 1944.

В 1879 р., ким успіхом прасуті були перші і являти собою Грузинський іспраці «До історії розвитку приТарханов, який зайняв у Грузії

У 1872 р. Тарханова і С. П. Бочкарьова фізіології, серед яких «До фізіології» В роботі «До вивчення впливу на Стиснення органів головного мозку апарат, який характеризує характеристику дослідів І. Р. Тарханова при перехіді і діабет» Тарханова і С. Жоров у Москві і СРСР» серія І. Р. Тарханова.

В 1872 р. каві І. Ф. Ціон. Незалежно, на те, що вісімдесяти років всього нового, питанням ясно і дохід аудиторії студентів проф. Ціона негладко поведінку, майже в значній мірі с. Про експериментальній автобіографічній викладанням, сп

В лабораторії «Про іннервацію периферичних кінці селезінки» ляганням крові і

Тарханов від діяльності не і плодотворно розробляти нового збудження були розпочаті досліджених тварин. І. Р. Тарханова і тварин». На основі головного мозку у людини ливість керування

В 1879 р., коли Тарханов був у відпустці в м. Тбілісі, він з великим успіхом прочитав курс публічних лекцій з фізіології. Ці лекції по суті були першою спробою популяризації наукових знань в Грузії і являли собою видатну подію в суспільному житті грузинської молоді. Грузинський історик медицини проф. Саакашвілі, висвітлюючи в своїй праці «До історії невропатології в Грузії» (1948) роль Тарханова в розвитку природознавства і медицини в Грузії, висловлює думку, що Тарханов, який стояв на позиціях домарксистського матеріалізму, зайняв у Грузії майже таке місце, яке в Росії займав І. М. Сеченов.

У 1872 р. Тарханов на базі лабораторій професорів Ф. В. Овсянникова і С. П. Боткіна виконав кілька цінних праць, переважно з нейрофізіології, серед них: «До вимірювання рефлексів за способом Тюрка», «До фізіології теплових рефлексів», а також «Кокаїн і діабет» та ін. В роботі «До вимірювання рефлексів за способом Тюрка» Тарханов звертає увагу на значення положення тварини при проведенні дослідів. Стиснення органів, розкриття черевної порожнини, видалення півкуль головного мозку ведуть до ослаблення рефлексів, бо виключається апарат, який гальмує рефлeksi. В другій праці наведено порівняльну характеристику теплових і кислотних рефлексів. На основі проведених дослідів І. Р. Тарханов встановив, що теплові рефлeksi легше утворюються при переході від тепла до холоду, ніж навпаки. В роботі «Кокаїн і діабет» Тарханов розповідає про власні дослідження дії кокаїну. І. С. Жоров у монографії «Розвиток хірургічного обезболювання в Росії і СРСР» серед авторів, які вперше вивчали дію кокаїну, називає І. Р. Тарханова.

В 1872 р. кафедру фізіології в Медико-хірургічній академії очолив І. Ф. Ціон. Незважаючи на свій консерватизм і реакційні переконання, на те, що він був апологетом царської влади, вороже ставився до всього нового, прогресивного, Ціон блиском свого красномовства і вмінням ясно і дохідливо викладати свої думки приваблював досить великі аудиторії студентів. Хоч усе прогресивне студентство ставилось до проф. Ціона негативно за його реакційні погляди і антигромадську поведінку, майстерні експерименти, які він демонстрував студентам, в значній мірі сприяли залученню їх до наукової роботи з фізіології. Про експерименти Ціона схвально відзивався І. П. Павлов, який у своїй автобіографії пише: «Ми були вражені його майстерно простим викладанням, справді артистичною здібністю ставити досліди».

В лабораторії Ціона Тарханов виконав у 1873 р. дві роботи — «Про іннервацію селезінки» і «Про вплив зміни температури на центральні кінці серцевих нервів». Робота Тарханова «Про іннервацію селезінки» лягла в основу теорії С. П. Боткіна про нервізм при захворюваннях крові і про роль селезінки як депо крові.

Тарханов відзначався винятковою працездатністю. В його науковій діяльності не можна відзначити будь-яких перерв. Він невтомно і плідно розробляв найрізноманітніші та актуальні проблеми фізіології. Очоливши кафедру після того, як її залишив Ціон, Тарханов став розробляти спрощену методику вимірювання швидкості руху нервового збудження до нервових центрів у тварин і людини. Одночасно були розпочаті його дослідження психомоторних центрів новонароджених тварин. У 1879 р. була опублікована велика монографія І. Р. Тарханова «Про психомоторні центри і розвиток їх у людини і тварин». На основі глибокого і старанного вивчення розвитку головного мозку у людини і тварин автор приходив до висновку про можливість керування розвитком головного мозку в напрямі як його при-

скорення, так і сповільнення. Так, вживання алкоголю, умови, які викликають анемію мозку, затримують його розвиток, а посилена гіперемія мозку, а також додавання до їжі фосфору прискорює його розвиток.

І. Р. Тарханова заслужено вважають вченим, який заклав основи вітчизняного наукового фізіологічного товариства. Ще в кінці 1875 р. Тарханов на засіданні товариства природознавців висловив думку про доцільність створення окремої секції фізіологів, а 28 лютого 1876 р. така секція була організована. Проф. Х. С. Коштова у своїх «Нарисах з історії фізіології в Росії» називає цей день днем початку діяльності першого фізіологічного товариства.

Під керівництвом Тарханова було виконано понад 140 наукових праць, серед яких більше 60 дисертацій. Тарханов виховав велике число учнів, які згодом стали видатними вченими. Серед них можна назвати В. Чаговця, В. Вартанова, П. Віліжаніна, Л. Блюменау, А. Гена, В. Кисельова, І. Рождественського, П. Шульгіна, С. Шацького, Л. Попельського, В. Антрепа, Н. Цибульського, І. Кузнецова, Г. Автономова, П. Борисова, Л. Белярміна, С. Костюріна та ін. До числа учнів Тарханова можна віднести також Б. Веріго, який багато своїх класичних робіт почав під керівництвом Сеченова, а закінчив їх під керівництвом Тарханова.

Особливого визнання заслуговує педагогічна діяльність Тарханова. Ми вже говорили про його виключний талант педагога, про його вміння викладати студентам багатий фактичний матеріал у такому вигляді, що він ставав зрозумілим і легко сприймався навіть не підготовленими слухачами. Але не тільки талант педагога приваблював студентство до Тарханова. Не менше значення мали його сердечність, простота, його високі моральні якості і незмінна готовність обстоювати інтереси прогресивно настроєного студентства. Ці риси Тарханова і були причиною його ранньої відставки з академії. Тарханов був єдиним професором академії, який взяв участь у процесії похорону студента Чернишова, закатованого жандармами в тюрмі за його революційні виступи проти царської влади. Похорон Чернишова перетворився на антиурядову демонстрацію, в якій взяли участь студенти інших учбових закладів і кращі представники російської інтелігенції. Участь Тарханова в цьому похороні ще більше зблизила його із студентами, які часто зустрічали і проводжали професора оваціями. Але участь Тарханова в похороні і зростаюча його популярність серед студентства фактично стали для реакційно настроєної адміністрації академії приводом, щоб звільнитись від нього, хоч формально відставка Тарханова була мотивована «за вислугою років».

Свою педагогічну діяльність Тарханов продовжував і після відставки з академії. З 1895 до 1901 р. він читав приват-доцентський курс фізіології тварин у Петербурзькому університеті. В цей час до деякої міри змінюється напрям його наукової діяльності. Від спеціальних питань медичної фізіології він переходить до загальнобіологічних питань. Він проявляє жвавий інтерес до вивчення x -проміння, яке щойно було відкрито. І. Р. Тарханов є піонером вивчення його дії на нервову систему, а також на розвиток зародків.

Тарханов бере активну участь у діяльності Народного університету. Його цікавлять проблеми розвитку гігієнічних знань, він допомагає організації гігієнічної виставки.

Незважаючи на похилий вік і різке погіршення умов праці після відставки з академії, Тарханов з виключною енергією продовжує служити улюбленій науці, причому науці, яка тісно зв'язана з інтересами

і життям на
у тому, що в
стосування я
Обурення Та
наростає. Він
кого ладу в р
діванням на
революцію 19
царського ма
ницьких ідей.
шлях до кра
популяризації
лекцій з пита
пускав щотиж

Тарханов
І. М. Сеченова
Як і Сеченов,
ню народові.

Яскраве
63-му році, ко
і працювати.

статтях, вміще
Тарханова, е
користувався
мас. Зворушли
його труни І.

руджено йому
Значення
ча) Тархан-Мо
лике. Своєю б
значній мірі ст

Тарханов -
вчених, які поє
формулює вим
і в наші дні. І
при їх виникне

Радянська
ної спадщини м
новича Тархан
ківщини.

Київський мед
ім. акад. О. С
кафедра істо

і життям народу. Високий гуманізм Тарханова виявляється також у тому, що він один з перших виступив з палким протестом проти застосування японцями задушливих газів під час війни 1904—1905 рр. Обурення Тарханова проти косного, антинародного царського уряду наростає. Він був серед тих, хто мав надію на зміну царсько-поміщицького ладу в результаті поразки в японській війні. З ентузіазмом і сподіванням на краще майбутнє зустрів повний сил і енергії Тарханов революцію 1905 р. Як і Сеченов, Тарханов не зрозумів брехливості царського маніфесту. Він продовжував залишатись у полоні народницьких ідей. Він вірив, що тільки наука здатна освітити людству шлях до кращого майбутнього. Тарханов посилив свою діяльність по популяризації наукових знань. Він надрукував цілу серію популярних лекцій з питань природознавства, фізіології, гігієни. З 1905 р. він випускав щотижневий науково-популярний журнал «Знание и жизнь».

Тарханов — непохитний послідовник свого великого вчителя І. М. Сеченова, продовжує його традиції на протязі всього свого життя. Як і Сеченов, він усю свою різноманітну діяльність присвячує служінню народові.

Яскраве життя Івана Романовича несподівано переривається на 63-му році, коли він ще був сповнений сил і бажання творити, вчити і працювати. Щире горе, яке відбилосся в некрологах і численних статтях, вміщених на сторінках газет і журналів і присвячених пам'яті Тарханова, є кращим свідченням справжньої любові і поваги, якими користувався вчений серед науковців, студентів і широких народних мас. Зворушливу промову про покійного Тарханова виголосив біля його труни І. П. Павлов. Похований Тарханов у Петербурзі, де й сподружено йому в 1912 р. пам'ятник.

Значення різноманітної діяльності Івана Романовича (Романовича) Тархан-Моуравова в розвитку вітчизняної науки безсумнівно велике. Своєю багаторічною роботою в різних галузях фізіології він в значній мірі сприяв створенню нової матеріалістичної фізіології.

Тарханов — один з представників блискучої плеяди російських вчених, які поєднували науку з життям. Уже в кінці XIX ст. він чітко формулює вимоги до медичної науки, які не втратили свого значення і в наші дні. Це — профілактика захворювань, раціональне лікування при їх виникненні, підвищення захисних сил організму.

Радянська громадськість дбайливо зберігає усе цінне з культурної спадщини минулого, в тому числі і наукову спадщину Івана Романовича Тарханова — одного з найталановитіших фізіологів нашої Батьківщини.

Київський медичний інститут
ім. акад. О. О. Богомольця,
кафедра історії медицини

Надійшла до редакції
31.III 1957 р.

), умови, які
осилена гіпе-
ює його роз-

аклав основи
кінці 1875 р.
ив думку про
отого 1876 р.
своїх «Нари-
очатку діяль-

140 наукових
ховав велике
д них можна
І. Блюменау,
С. Шацького,
дова, Г. Авто-
до числа учнів
своїх класич-
х під керівни-

ість Тархано-
ого, про його
іал. у такому
навіть невідго-
приваблював
о сердечність,
ість обстоюва-
си Тарханова
анов був еди-
похорону сту-
його револю-
перетворився
уденти інших
генції. Участь
із студентами,
и. Але участь
ед студентства
академії при-
ставка Тарха-

в і після від-
центський курс
час до деякої
пеціальних пи-
гічних питань.
ке щойно було
на нервову си-

ного універси-
ань, він допо-

ов праці після
продовжує слу-
а з інтересами